

A TMT-nek ez az új rovata a továbbképzést, a szakmai növekedést kívánja szolgálni. Részint olyanféle „in nuce” szintézisekkel, mint amilyen Bárdosi Máriáé, részint pedig olyan cikkekkel, amelyek a szakmai gyakorlat számára megjegyezni érdemes dolgokat – pl. koncepciókat, jogszabályokat, irányelveket – taglalnak.

F. T.

A TÁJÉKOZTATÁS ÚTJA AZ ISMERETEKTŐL AZ INFORMÁCIÓIG – IN NUCE

Bárdosi Mária

Könyvtártudományi és Módszertani Központ

Az egyén szakmai és társadalmi helyzetét meghatározza a befogadott *információk* mennyisége és minősége, – vallja a XX. század embere, s egyre erősebben hatol a kortudatba a felismerés: az információ olyan stratégiává tehető, amely kialakíthatja és megerősítheti egy-egy országnak a világban elfoglalt helyét.

Mi teszi determinánssá ezt a fogalmat?

Közelebbről vizsgálva, a következő definíciói a legelterjedtebbek:

1. minden adat, ami a megismeréshez szükséges – információ;
2. az információ a kommunikációs tevékenységnek egy szervezett szakasza;
3. a szervezett oktatáson kívüli ismeretszerzés és -átadás folyamatát nevezzük információnak.

Mit mondanak ezek a meghatározások?

Az információ

hozzájárul a társadalom szellemi fejlődéséhez;

egyfajta kölcsönösség–kölcsönhatás relációban aktivizálódik;

a szervezett oktatási tevékenység ikerpárja, vagyis rokonfogalmaival (közművelődés, kommunikáció, edukáció) a tájékoztatás szféráját alkotja.

Az információ tehát részben adat, részben tevékenység. Olyan folyamat, amelyben a közlésre szánt ismeretet el kell juttatni a befogadóhoz.

Hogyan megy végbe ez a folyamat?

Az, amiről informálódok, megvan a *valóságban* (forrás). A valóság tényezői: a természet, az ember, a társadalom. A valóság tükröződése agyunkban: a *tudat* (ismereteink, tapasztalataink tára).

Az ismeretek, tapasztalatok kezdetben egy-egy ember tulajdonát képezték. Az ember legősibb vágyainak egyike azonban a kommunikációs vágy, a közlési igény. Megvalósulása folyamán kommunikációs viszonyok, *információs összeköttetések* (csatornák) jönnek létre: beszéd, írás, könyvnyomtatás, távközlés, elektronikus információfeldolgozás stb. Közvetítésükkel megkezdődik az ismeretek mozgása, kollektivizálódása.

Az ismeretek áramlásában, terjedésében forradalmi változást hoz az írás kialakulása, különösen pedig a „fekete művészet” (könyvnyomtatás) elterjedése. A megőrkített mondanivaló lehetővé teszi a tapasztalatátadás két „szakadékanak” – tér és idő – áthidalását. Az információnak a valóság közvetlen megismerése mellett új forrása születik, a *dokumentum* (adathordozó). Az írott dokumentumokból (irodalom) létrejönnek a *tárák*, gyűjtemények. Közvetítésükkel bármikor reprodukálható mindaz, amit elértünk. A gondolatok, ismeretek láthatatlan világa tárul fel ezáltal.

A rögzített ismeretek megjelenésétől kezdve beszélünk *átalakított közlésről* (az írás mint jelrendszer), *médiáról* (a valóság helyett a közlő válik forrássá, és a közlés valamilyen fizikai adathordozón keresztül történik), valamint a tudományos ismeretek *hosszútávú tárolásának* kérdéséről.

A rögzített (átalakított) ismeret paraméterei:

fizikai forma (dokumentum),

tartalom (információ/mondanivaló).

Az információátalakítás gyakorlata és az adathordozók alkalmazása lehetővé teszi a *szervezett tapasztalatátadást*, a *tudatos információterjesztést*.

A „tárák” kezdetben *könyvtárák*. Az információk forrása *primer* (könyv), a megismerés viszont már médiumon keresztül, azaz *szekunder* módon történik.

A *könyvtári tájékoztatás tárgya* a dokumentum, maga a tájékoztatás pedig a dokumentum és a használó közötti kapcsolat létrehozásában nyer értelmet, *eszközei* – a katalógusrendszer és bibliográfia – a dokumentumok teljességében való eligazodást teszik lehetővé.

Az idők folyamán – a dokumentumok mennyiségi növekedésével – a primer irodalom egyre áttekinthetlenebbé válik. A könyvek mellett megjelennek a több és korszerűbb információt hordozó dokumentumok, a *folyóiratok*. Gyors és széles körű elterjedésük a dokumentumok megőrzésének igénye mellett felveti a *szakszerű tartalmi feltárás* és *nyelvi egységesítés* (dokumentáció) igényét. Az irodalom mellett megjelenik az *irodalomról szóló tájékoztatás* (szekunder forrás).

Ebben az új szituációban a bibliográfia kiemelt funkciót nyer. A nyomtatványok azonosításának eszköze egyfelől, másfelől műfajként – mint a forrásmunkák jegyzéke – a tájékoztatás alapvető eszközévé válik. (A bibliográfia az információnak szekunder, az információs tevékenységnek azonban elsődleges forrása.)

A bibliográfia mellett más *dokumentációs műfajok* (címfordítás, annotáció, referátum, tömörítvény, fordítás stb.) is megkezdik térhódításukat. Az idegen nyelvű irodalom dokumentációs feltárása újabb, a befogadást gátló tényező szervezett és tömegmértetű legyőzését segíti elő, a *nyelvi akadályt*.

A *szekunder információátadás* megjelenése új korszak a tájékoztatás történetében. A „tárak” *dokumentumtárakká* válnak, amelyben az információnak írott és/vagy tolmácsolt forrásai találhatóak. A tolmácsolt művek szegényebbek vagy gazdagabbak az eredetnél, jellemzőik a tolmácsoló által meghatározottak. A szabad információt az *irányított információ* váltja fel.

A dokumentációtól kezdve tehát – ha a kommunikációs folyamat modelljében gondolkodunk – a forrástól az információ felhasználójáig létesült csatornában „zajok”, „zörejek” észlelhetők.

A *dokumentációs tájékoztatás tárgya* szintén a dokumentum, s *célja* a dokumentum elérhetősége, csupán *eszközeiben* tér el a könyvtáritól (tartalmi feltárás különböző mélységben, dokumentációs műfajok segítségével). Ezek az eszközök azonban már lehetőséget adnak a *válogatásra* (szelekció): nem kell egy adott tudományág teljes irodalmát elolvasni ahhoz, hogy a megfelelő információt megtaláljuk.

Az ipari forradalomból kibontakozó tudományos–technikai forradalom napjainkig olyan gigantikus erejű változásokat eredményezett, hogy ma már a tudomány közvetlen termelőerővé válásáról beszélünk. Átalakult a tudomány struktúrája (új tudományágak jöttek létre, megindult a tudományok szakosodása, reflektorfénybe kerültek a határterületek, az interdiszciplináris tartományok stb.), s a tudomány egyedi művelése helyébe lépő kollektív művelés (nagyüzem) a „publish or perish” jelszavával ontani kezdte a tudomány termékét, a *szakirodalmat*.

Az *információáradat* a tájékoztatás területén anarchiát keltett. Ez feldolgozási–feltárási nehézségekben nyilvánult meg elsősorban, de az új fogalmak, összefüggések keletkezésével beállt *terminológiai zűrzavar* is jellemző volt rá.

A *homo legens*, vagyis az olvasó ember mellett/helyett a „tárak” világában megjelenik a *felhasználó*, a direkt tájékoztatás mellett a *szolgáltatás*. A felhasználót gyakorlati szempontok vezérik. Nem a források vagy a dokumentumok érdeklik, hanem az adatok, a tények, az összefüggések. Nem szakirodalomra, hanem *közlésre*: alkalmazható információra van szüksége.

Ehhez a „status quo”-hoz a tájékoztatás is alkalmazkodik. Faktografikussá válik, és – miként a tudományok

– specializálódik. Kialakul a *tematikus információ*. Ettől kezdve a tájékoztatás a szó legszorosabb értelmében a tudomány gyakorlati alkalmazása (szakmai tájékoztatás).

A *szakmai tájékoztatás* hasonlóságot mutat a könyvtári és dokumentációs tájékoztatással abban, hogy *eszköze* marad a bibliográfia, de erősen különbözik másik eszközében: ez a *faktográfia* (adatdokumentáció). Ezen kívül a szakmai tájékoztatás a könyvtári és dokumentációs tájékoztatással szemben *döntésselőkészítő* jelleggel készül. *Tárgya* már nem a dokumentum, hanem az információ. *Célja* az ismeretokről szóló ismeretközlés, a specializálódott tájékoztatás.

A tájékoztatás gyakorlatilag *módszerré válik*, olyan módszerre, amely hasznomra lehet szakterületemen az információk nyújtására. *Lényege*: a legkülönbébb dokumentumok alapján döntéseket javasolni.

A döntésselőkészítő tájékoztatás – noha szekunder – a tájékoztatás legmagasabb szintje. Specialistái az *informátorok*.

Az információrobbanás kiváltotta publikációözőn a dokumentumok világát sokféleképpen gazdagítja. A *hagyományos dokumentumok* (könyv, folyóirat) mellett megjelennek és teret kívánnak az ún. *nem hagyományos dokumentumok* (szabvány, vállalati irodalom, reportirodalom, doktori disszertációk, kongresszusi kiadványok, aprónyomtatványok stb.), tárolási gondokat megoldandó elterjednek a *nem publikált dokumentumok* (pl. mikroformátumok), s egyre erősebb szinfoltként hívják fel magukra a figyelmet a többoldalú információközlést/közvetítést elősegítő *audio-vizuális (AV) dokumentumok*.

A dokumentumok mennyiségi növekedésével a feldolgozási igény is nő – egészen az individualizáló mélységig. Emberi erővel (manuálisan) ez már megoldhatatlan. A *gépesítés és számítógépesítés* belép a dokumentumok világába is. A „tárak” most már *eszkőztárak* (médiatárak) – fejlettebb fokon sokeszközűek (*multimédiatárak*) –, s a számítógépesítéssel megjelennek az *adattárak*.

Ebben a korszakban terjednek el az olyan fogalmak és megfogalmazások, mint: – az információ *inflációs* közlés; – az információ *devalválódása*; – a publikációrobbanás egyenlő az *irodalmat veszélyeztető papíráradattal* stb.). Beszélünk *felesleges információforrásokról* (ha nem olvasom el, nem veszítek semmit); *információs hatékonyságról* (ha az ismereteket arról a dokumentumról, olyan formában közöltük, amelyet a befogadó a legmegfelelőbbben tud használni = releváns); a tájékoztatás *gazdaságossági* kérdéseiről (ha egy bizonyos tevékenység, mely egy helyen folyik, máshol nem ismétlődik meg, viszont minden más intézmény, szervezet által beszerezhető a tevékenység eredményei); *információs kultúráról* (alapja a tájékoztatási források megfelelő ismerete és alkalmazása a tájékoztatásban).

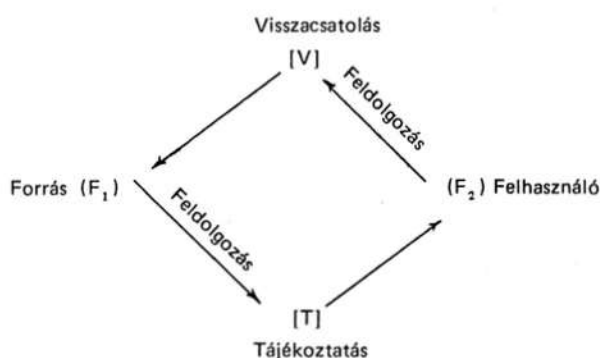
Megtörténik az információk *felhasználók szerinti szakosodása* is. Más-más információra van szükség az

alapkutatásban, az alkalmazott kutatásban, az oktatásban, a gyakorlatban, és más információra van szüksége az érdeklődő nagyközönségnek, mint a vezetőknek.

Az információáradat korábban végképp nem a teljességre, hanem *a legnagyobb fokú válogatásra van szükség.*

Melyek a szelekció paraméterei?

Induljunk ki abból a tételtől, hogy a kulturált tájékoztatás egyenlő a kreativitást növelő szelektív információterjesztéssel. A *kreativitás*: meglévő ismereteink alapján új ismeretek alkotásának képessége. A kreatív (szellemi alkotó) munka módszere az *asszociáció*: kinek miről mi jut az eszébe. Ez hozza létre az *intelligens embert*. Intelligens az, akinek a *judiciuma* (döntése, ítélete) helyes. A tájékoztatási folyamat célja, hogy a dokumentumok tartalmát a felhasználó olyannyira birtokba tudja venni, hogy kreatívvá tegye, azaz *új információ* (forrás) szülessék (*visszacsatolás* = feed-back):

Az átvevőhöz sohasem az kerül, amit az átadó ad ($F_1 \neq F_2$), hanem egy átalakított valami. Az *újrértékelés az információ időbeli áramlása* (metainformációs struktúra). A tájékoztatási folyamat feltétele tehát az *információs töltés* különbözősége. A tájékoztatás akkor hatékony, ha az információátvitel *változást* eredményez. Ha nincs különbség a kommunikálók ismeretkészletében s ezek rendezettségi színvonalában, akkor az információáramlás megáll.

Hogyan modellálható tehát az ismeretektől az információig terjedő út?

A tájékoztatási folyamat alakulásának modellje

- *irodalom* (primer forrás)
- az *irodalomról szóló tájékoztatás* (szekunder forrás, elsődleges tájékoztatás)
[az irodalom áttekinthetlenné válásának korszaka]
- *tájékoztatás a tájékoztatásról* (tercier forrás, másodlagos tájékoztatás; intézmények és kiadványok formájában valósul meg:

- melyik információt melyik intézet tudja a legjobban megadni;
 - a legmegfelelőbb választ melyik forrásban találok meg.)
- [a tájékoztatási források áttekinthetlenné válásának korszaka]

A tájékoztatási folyamat bázisának modellje

- *könyvtári* (dokumentumok gyűjtése)
- *dokumentációs* (dokumentumok elemzése, értékelése)
 - passzív (visszakereső)
 - aktív (szétsugárzó)
- *információs* (a legkülönbözőbb módon analizált dokumentumok alapján döntések javasolása)
Létezik:
 - *forrásrendszer*
 - célra orientált
 - dokumentumra orientált
 - általános adatbank
 - *feldolgozási rendszer*
 - hagyományos (manuális)
 - gépesített
 - számítógépes
 - komplex (az előzőek kombinációja)
 - *terjesztési rendszer* (csatornákon keresztül történik)
 - operatív – szükségletek határozzák meg
 - célra orientált (tudatos) – igények határozzák meg
- *hatósági*
- *statisztikai*
- *szakmai*
 - piaci
 - műszaki-gazdasági
 - szakirodalmi (tudományos)

A szakmai tájékoztatás tartalma

- a befogadót érintő információval kapcsolatban mi az irodalom
- a szakmának mi az újabb irodalma
- döntéshozókészítő tájékoztatás (szinoptikus szemle)

Mikor szükséges a szakmai információ használata?

- ha az érdekel, hogy „mi a divat” – *újdonságértesítés* (kurrens, jeladó)
- a munka javítása érdekében – *szelektív információterjesztés* (egyén, munkakör, feladat stb. szerint)

- valaki, valahol munkájában megakadt (*probléma*), s keresi azt az információt, ami a fennakadást megszünteti (visszakereső információ)

A *visszakereső tájékoztatás* az elemzett információk rendszere. Ezeket az információkat fejlett adatbankokban tárolják, s terjesztésük szelektív módszerrel történik.

Ha a releváns szakmai információk mennyisége és feldolgozásuk lehetetlensége között fennálló ellentmondást nevezük *információs válságnak*, akkor ezen ellentmondás feloldására szolgáló erőfeszítés az *információs tevékenység*. Az információs tevékenység elméleti alapjaival az *informatika* foglalkozik. Művelői az informátorok vagy informatikusok. *Informátor*: tetszőleges tudományban vagy gyakorlati területen dolgozó szakember, aki kizárólag tudományos információs tevékenységet végez, és munkájában az informatika eredményeire támaszkodik. *Informatikus*: az informatika szaktudósa.

Ha elfogadjuk, hogy a tudományos információ a megismerési folyamat során nyert logikus információ, amely megfelelő módon tükrözi az objektív világ törvényszerűségeit, s amelyet a társadalmi és történelmi gyakorlatban fel is használnak, valóban felmerülhet-e annak a kérdése – mert többekben felmerült –, hogy *tudomány-e az informatika?* Felfogható-e az információ (a tudatban meglévő, vagy e tudat tartalmának lejegyzéseként fizikai információhordozókon megjelenített ismeret) az anyag egyetemes tulajdonságának? Joggal tart-e igényt arra az informatika, hogy önálló tudományként kezeljék?

A tudomány – az értelmező szótár szerint – a természet, társadalom és a gondolkodás objektív összefüggéseiről szerzett, igazolható ismeretek rendszere.

Az összefüggések (az ismeretek összefüggései) azonban csak az egyes szaktudományokban léteznek, nem az informatikában. Az információs tevékenység a praktikus ismeretek, módszerek összességén alapuló, afféle „szellemi régészet”, amely speciális eszközök segítségével (információkereső nyelvek: írás, ETO, teaurusz stb.) végez tudatos „ásatásokat” az ismeretek dokumentumokba „süllyedt” rendszerében, hogy az emberiség „szellemi kultúrkincsei” mindenki, az utókor számára is hozzáférhetőek legyenek. Ha tudomány, akkor annak a „tudománya”, hogy hogyan keressünk s alkalmazzunk meglévő ismereteket új ismeretek teremtésére. Mint a munkának, az információnak is hasonló szerepe lehet a *minőségi ember* kialakulásában, aki szellemi erőivel, energiáival úrrá lehet ismeretei fölött.

Irodalom

1. ARNTZ, H.: Az információ mint stratégia és a jövő sokkhatása = Könyvtári Figyelő. 23. köt. 5–6. sz. 1977. p. 429–439.
2. HERING, E.: Az írás rejtélye. Bp. Gondolat, 1966. 187 p.

3. HERMANN István: A szifnx rejtélye. Tanulmánykötet. Bp. Gondolat, 1973. 464 p.
4. GYÖRE Pál: Bevezetés az informatikába I–V. = Könyvtáros, 27. köt. 1977: p. 483–486.; 551–555.; 608–612.; 1978: p. 35–39.; 95–99.
5. KÁLMÁN Mária: Nárcizmus, avagy a tudás pohara = Élet és Irodalom, 1977. nov. 19. p. 4.
6. SCHIFF Ervin: A szakirodalmi tájékoztatás célja és az információ áramlásának részmodellje = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 24. köt. 11. sz. 1977. p. 463–469.
7. Szakirodalmi tájékoztatás. Szöveggyűjtemény. Összeáll. Szentmihályi János és Szepesváry Tamás. Bp. Tankönyvkiadó, 1977. 314 p.

BÁRDOSI Mária: A tájékoztatás útja az ismeretektől az információig

A dolgozat tömör megfogalmazásban mutatja be és jellemzi a tájékoztatás történetének fontosabb állomásait, meghatározva a köztük levő hasonlóságokat és különbségeket.

* * *

BÁRDOSI, M.: The development of information process from knowledge to information

A brief history of the main stages in the information process development, stressing their similar and different features is presented.

* * *

БАРДОШИ, М.: Путь информирования от сведений до информации

В работе кратко излагаются и характеризуются важнейшие вехи в истории информации с определением имеющейся между ними разницы и сходства.

* * *

BÁRDOSI, M.: Der Weg der Informatik von den Kenntnissen bis zur Informationsvermittlung

In der Arbeit werden die wichtigeren Stationen in der Geschichte der Informatik kompakt charakterisiert, wobei die Ähnlichkeiten und Unterschiede festgestellt werden.

* * *